

نظری اجتماعی و سرمایه اجتماعی

مؤلفان

سید علی داشمیان فر

(عضو هیات علمی دانشگاه اصفهان)

نقیسه چینی

جامعه‌شناسان

سرشناسه: چینی، نفیسه، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور: نابرابری اجتماعی و سرمایه اجتماعی
تالیف: سیدعلی هاشمیان فر، نفیسه چینی

مشخصات نشر: جامعه‌شناسان
مشخصات ظاهری: ۴۳۲ ص. جدول، نمودار؛
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۴۵-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: واژه‌نامه
یادداشت: نمایه
موضوع: برابری
موضوع: برابری -- سیاست دولت
موضوع: سرمایه اجتماعی
موضوع: سرمایه اجتماعی -- ایران
موضوع: برابری -- ایران

شابک افزوده: هاشمیان فر، سیدعلی، ۱۳۴۲-
رده ی کنگره: ۱۳۹۵/۹۲۲ ج/ JCov5
رده بندی دهی: ۱۱
شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۷۹۰۴

جامعه‌شناسان

نابرابری اجتماعی و سرمایه اجتماعی
سیدعلی هاشمیان فر، نفیسه چینی

چاپ اول: ۱۳۹۵ تهران/ تعداد ۲۰۰ نسخه
قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان/ چاپ دیجیتال: نلگین
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۳-۳۴۵-۵
همه حقوق چاپ نشر برای ناشر محفوظ است.

حروفچینی، نمونه‌خوانی و صفحه‌آرایی: جامعه‌شناسان
ویراستاری: گروه ویراستاری انتشارات جامعه‌شناسان

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی:

تهران، خیابان انقلاب، رویروی درب اصلی
دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، پلاک ۲۱۷
فروشگاه جامعه‌شناسان

تلفن: ۶۶۹۵۹۶۸۰ - ۸۱، ۶۶۰۰۰۰۵۱
تلفن دفتر نشر: ۶۶۹۶۹۶۲۰

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب
۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف
(ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

WWW.JAMEESHENASAN.COM
Email: Sociologists15@gmail.com

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۳
فصل اول: واکاوی مفاهیم	۱۷
مفاهیم مرتبط با نابرابری	۱۷
نابرابری اجتماعی	۱۸
احساس و ادراک نابرابری	۱۹
برابری	۱۹
قشربندی اجتماعی	۲۰
ویژگی‌های تعریف قشربندی اجتماعی	۲۴
قشربندی به عنوان پدیده اجتماعی	۲۴
قشربندی به عنوان پدیده قدیمی	۲۴
قشربندی به عنوان پدیده‌ای جهانی	۲۵
قشربندی پدیده‌ای با نتایج خاص	۲۵
طبقه	۲۶
طبقه اجتماعی	۲۸
نظر اریک اولین رایت درباره طبقه	۲۹
تفکیک اجتماعی	۳۰
سلسله‌مراتب	۳۱
تقسیم کار	۳۳
پایگاه	۳۴
عوامل تعیین‌کننده پایگاه اجتماعی	۳۴
تحرک اجتماعی	۳۴
عوامل تحرک اجتماعی	۳۵
فاصله اجتماعی	۳۶
نظم اجتماعی	۳۷
معیارهای زندگی	۳۸
فرصت‌های زندگی	۳۹
نظام ارزش‌های اجتماعی	۳۹

۴۰	 قدرت
۴۳	 اقتدار
۴۴	 سلطه
۴۶	 انسداد اجتماعی
۴۶	 دولت
۴۹	 حکومت
۴۹	 آزادی
۵۰	 دموکراسی
۵۱	 فقر
۵۴	 فقر معیشت
۵۴	 فقر و بند محرومیت نسبی
۵۵	 جهان سرمایه و ابعاد
۵۶	 بوروکراسی
۵۸	 کشمکش
۵۹	 تضاد
۵۹	 وفاق
۶۰	 تبعیض
۶۱	 عدالت
۶۲	 ملاک‌های عدالت
۶۳	 استثمار
۶۴	 مفاهیم مرتبط با سرمایه اجتماعی
۶۸	 تئوری سرمایه اجتماعی یا مفهوم‌سازی آن
۶۹	 تئوری پیوندهای ضعیف
۶۹	 تئوری شکاف ساختاری
۷۱	 تئوری منابع اجتماعی
۷۱	 عناصر و ابعاد سرمایه اجتماعی
۷۴	 سطوح سرمایه اجتماعی
۷۴	 سطح ملی
۷۴	 سطح سازمانی
۷۵	 الف) سطح فردی
۷۵	 ب) سطح گروهی
۷۶	 ج) سطح اجتماعی

فهرست مطالب ۷

۷۷	فصل دوم: تاریخچه فقر و نابرابری در ایران
۸۲	نابرابری‌های اجتماعی در ایران
۸۹	سنجش نابرابری در ایران
۸۹	شیوه‌های سنجش نابرابری
۹۰	موانع سنجش نابرابری در ایران
۹۹	فصل سوم: بنیان نابرابری‌های اجتماعی و انواع نابرابری
۹۹	بنیادهای نابرابری اجتماعی
۱۱۸	نابرابری‌های اجتماعی در بین جوامع
۱۲۴	گروه‌های جامعه‌شناختی نابرابری اجتماعی
۱۲۵	تفاوت در فرصت‌های زندگی
۱۲۹	تفاوت در درآمد
۱۳۰	تفاوت در پایداری «اجتماعی - زیستی»
۱۳۲	تفاوت در فرهنگ
۱۳۷	تفاوت در رفتار اجتماعی
۱۴۰	انواع نابرابری
۱۴۰	نابرابری سیاسی
۱۴۴	دولت و نابرابری اجتماعی
۱۴۸	نابرابری ثروت و درآمد
۱۵۵	نابرابری شغلی
۱۶۲	نابرابری آموزشی
۱۶۸	نابرابری‌های نژادی
۱۶۸	کارکردهای نابرابری‌های نژادی
۱۶۹	نابرابری جنسی
۱۷۵	مقایسه ابعاد نابرابری اجتماعی
۱۷۶	خلاصه و نتیجه‌گیری
۱۷۷	فصل چهارم: رویکردهای نظری به نابرابری اجتماعی
۱۷۷	نابرابری از دیدگاه ادیان مختلف
۱۷۷	اسلام و نابرابری
۱۸۰	مسیحیت و نابرابری در انجیل
۱۸۲	دین یهود و نابرابری

۱۸۳	دین زرتشت و نابرابری
۱۸۳	نابرابری از دیدگاه اندیشمندان
۱۸۳	افلاطون
۱۸۴	ارسطو
۱۸۶	از ارسطو تا منتسکیو
۱۸۸	منتسکیو (۱۷۵۵-۱۶۸۹)
۱۸۹	ژان ژاک روسو (۱۷۷۸-۱۷۱۲)
۱۹۱	ایمانوئل کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴)
۱۹۲	جان استوارت میل (۱۸۳۲-۱۷۴۸)
۱۹۲	نابرابری اجتماعی از دیدگاه اندیشمندان اسلامی
۱۹۲	فرازی
۱۹۳	ابن مسکویه
۱۹۳	خواجہ نصیر الدین اودمی
۱۹۳	ابن خلدون
۱۹۴	دیدگاه نظریه پردازان جامعه نامی در مورد نابرابری های اجتماعی
۱۹۹	نابرابری اجتماعی از دیدگاه کار دیگران
۱۹۹	دورکیم و نابرابری
۲۰۱	تقسیم کار
۲۰۱	شکل بهنجار تقسیم کار
۲۰۱	شکل آنومیک
۲۰۳	شکل اجباری
۲۰۵	نقش دولت
۲۰۶	دولت، اقتصاد و گروه های شغلی
۲۰۸	جامعه آینده
۲۰۹	پارسونز و نابرابری
۲۱۲	دیویس و مور و نابرابری
۲۱۴	پارتو و نابرابری
۲۱۵	ویلیام گراهام سامنر و نابرابری
۲۱۶	نابرابری اجتماعی از دیدگاه رادیکال ها
۲۱۶	کارل مارکس و نابرابری
۲۲۶	وسترگارد، رسلر و نابرابری
۲۲۸	نیکولاس پولانزاس و نابرابری

۲۳۰	دارندورف و نابرابری
۲۳۳	سی رایت میلز و نابرابری
۲۳۴	نابرابری اجتماعی از دیدگاه تلفیقی ها
۲۳۴	ماکس وبر و نابرابری
۲۳۷	انواع طبقه از نظر وبر
۲۳۷	الف) طبقه دارایی
۲۳۷	ب) طبقه دستیابی
۲۳۷	ج) طبقه اجتماعی
۲۳۹	طبقه دارایی به‌طور منفی ممتاز
۲۴۰	دلالت‌های نابرابری اجتماعی
۲۴۵	پیریم سوروک
۲۴۶	مزایای نظام سوسیالیستی
۲۴۶	لنسکی و نابرابری
۲۵۰	وارنر و فشر بندگی اجتماعی
۲۵۱	فرانک پارکین و نابرابری
۲۵۵	انواع نظام معنایی
۲۵۶	مفهوم نظام ارزشی مسلط
۲۵۶	نظام ارزشی تابع
۲۵۷	نظام ارزشی (رادیکال)
۲۵۸	آنتونی گیدنز و نابرابری
۲۶۱	مقایسه نظریه‌های نابرابری‌های اجتماعی

فصل پنجم: تاریخچه سرمایه اجتماعی ۲۶۵

۲۶۹	چرا سرمایه اجتماعی سرمایه است؟
۲۷۱	رویکردهای نظری به سرمایه اجتماعی
۲۷۱	نظرات بورديو درباره سرمایه اجتماعی
۲۷۵	نظریات کلمن درباره سرمایه اجتماعی
۲۷۶	ساختار سه تری: سرمایه انسانی در نقاط تقاطع و سرمایه اجتماعی در روابط
۲۷۷	شکل‌های سرمایه اجتماعی از نگاه کلمن
۲۷۸	چگونگی ایجاد، حفظ و نابودی سرمایه اجتماعی از نگاه کلمن
۲۷۹	نظرات پوتنام درباره سرمایه اجتماعی
۲۸۴	تحقیق پوتنام در ایتالیا ۱۹۷۰

۲۸۷	افت سرمایه اجتماعی در امریکا.....
۲۸۸	راه‌های افزایش سرمایه اجتماعی از نظر پوتنام.....
۲۸۸	نظرات فوکویاما درباره سرمایه اجتماعی.....
۲۸۹	منابع سرمایه اجتماعی از نظر فوکویاما.....
۲۹۱	راه‌های تقویت سرمایه اجتماعی از نظر فوکویاما.....
۲۹۲	۱- تشویق و تقویت نهادهای اجتماعی، صنفی و حرفه‌ای.....
۲۹۳	۲- برنامه ریزی برای غنی سازی فرهنگ اجتماعی و سازمانی.....
۲۹۴	۳- توجه به ارتقای سرمایه اجتماعی در آموزش‌های عمومی و آموزش کارکنان.....
۲۹۴	نظرات لوری درباره سرمایه اجتماعی.....
۲۹۸	بهاد و اجزاء سرمایه اجتماعی.....
۲۹۸	اعتماد، عنصر اساسی سرمایه اجتماعی.....
۳۰۱	انواع اعتماد.....
۳۰۲	اعتماد اجتماعی.....
۳۰۴	پیوندهای عینی.....
۳۰۶	کارکرد و اهمیت شبکه روابط اجتماعی.....
۳۰۸	کارکرد و اهمیت مشارکت اجتماعی.....
۳۱۳	کارکردهای سرمایه اجتماعی.....
۳۱۴	کارکردهای اجتماعی.....
۳۱۴	کارکردهای فرهنگی.....
۳۱۵	کارکردهای سیاسی.....
۳۱۶	کارکردهای اقتصادی.....
۳۱۷	فرسایش سرمایه اجتماعی.....
۳۱۹	آسیب‌های اجتماعی.....
۳۲۰	آسیب‌های روانی.....
۳۲۵	فصل ششم: مطالعات تجربی.....
۳۲۵	پژوهش‌های انجام‌شده در مورد نابرابری‌های اجتماعی در داخل و خارج کشور.....
۳۲۹	تحقیقات انجام‌شده در مورد احساس برابری و نابرابری.....
۳۳۲	پژوهش‌های انجام‌شده در مورد سرمایه اجتماعی در داخل و خارج کشور.....
۳۳۷	فصل هفتم: علل و پیامدهای نابرابری.....
۳۳۷	علل نابرابری.....

۳۳۷	نظام آفرینش و نابرابری
۳۳۸	سرمایه و نابرابری
۳۴۰	هنجار و نابرابری
۳۴۱	نیاز و نقش آن در جامعه و رفتار اجتماعی
۳۴۳	نیاز و نابرابری
۳۴۷	احساس محرومیت نسبی
۳۵۱	ارزش و نابرابری
۳۵۳	ایمید تبدیل ثروت به ارزش در ایران و تأثیر آن بر روی ارزش‌های دیگر
۳۵۴	نمایش ثروت
۳۵۵	باز آفرینی
۳۵۶	واردات کالا
۳۵۶	تبلیغات
۳۵۹	کاهش درآمد
۳۶۰	مقایسه اجتماعی احساس محرومیت
۳۶۰	فشار هنجاری
۳۶۲	انتشار
۳۶۴	عوامل مؤثر در سرعت انتشار
۳۶۵	پیامدهای بالارزش شدن ثروت
۳۶۵	ثروت و حقوق اجتماعی
۳۶۷	تغییر ارزش‌های دیگر در پی بالارزش شدن ثروت
۳۶۸	نقش دین
۳۷۱	تغییر در کارکرد دین در ایران
۳۷۲	عوامل بیرونی مؤثر در تضعیف نقش دین
۳۷۲	عوامل درونی مؤثر بر کارکرد دین
۳۷۴	آگاهی مردم و دموکراسی
۳۷۶	پیامدهای نابرابری
۳۷۶	چالش‌های اشتغال
۳۷۹	چالش‌های توسعه
۳۸۱	استبداد یک عنصر فرهنگی
۳۸۲	وجوه ملطه و استبداد
۳۸۳	عواقب استبداد
۳۸۴	مقام پرستی و کاهش انگیزه کار

۳۸۶	ولع از نقاء و تحرک صعودی (مدرک گرایی)
۳۸۷	انحرافات و فساد اجتماعی
۳۸۹	پیچیدگی روابط و آشفتگی
۳۹۰	سایر پیامدها
۳۹۳	فصل هشتم: ادراک و احساس نابرابری به عنوان یک مسئله اجتماعی
۳۹۷	مقایسه نابرابری اجتماعی و احساس نابرابری
۳۹۹	فصل نهم: پیوند نابرابری‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی
۴۱۳	تابع و مآخذ

مقدمه

نابرابری یکی از جنبه‌های عمومی و همیشگی جوامع انسانی است. تمایزهای فردی از قبیل توانایی‌های ذاتی، انگیزشی و تمایلات گوناگون افراد و تفاوت‌های اجتماعی از جمله متفاوت بودن شیوه زندگی، حقوق، فرصت‌ها، پاداش‌ها و امتیازهایی که جامعه برای افراد قائل می‌شود و به صورت نهادی درمی‌آیند، موجب بروز نابرابری‌اند. در تمامی اندیشه‌های اجتماعی و سیاسی بر اهمیت برابری به منزله یک حق تأکید می‌شود، هرچند چنین تأکیدی به دلیل فقدان ضمانت اجرایی، کاربرد چندانی ندارد. بر این اساس، بر خلاف آرمان‌ها و آرزوهای مکاتب و اندیشه‌های برابری خواه، نابرابری همواره واقعیتی انکار ندهنده بوده است به ویژه هنگامی که نابرابری با کاهش قدرت خرید مردم همراه باشد کلیت نظام اجتماعی را به چالش می‌گیرد و خطر شورش‌ها، بحران‌ها و اضمحلال نظام را دربردارد و این درحالی است که همه فرهنگ‌ها در مورد توجیه، مشروع‌سازی و یا دست‌کم تبیین هنجاری آن برآمده‌اند. از دسته عواملی که در جهت توجیه و مشروع‌سازی نابرابری‌ها برآمده است نگرش افراد جامعه و ذهنیت آنها نسبت به امکانات و امتیازات و فرصت‌هایی است که عده‌ای باید دارا باشند و عده‌ای حقی نسبت به آنها ندارند. در مورد تبیین نابرابری و تداوم آن، نظریات متعددی وجود دارند. هرکدام از اندیشمندان جامعه‌شناسی و عواملی از نابرابری‌های اجتماعی را مطالعه کرده‌اند. در این کتاب به بررسی تفاوت‌ها بین نابرابری‌های اجتماعی پرداخته شده است. در واقع رفتارهای اجتماعی انسان‌ها که ایجادکننده نابرابری‌ها است مورد توجه قرار گرفته است و از همین رهگذر مفهوم سرمایه اجتماعی در کنار سرمایه اقتصادی و سرمایه انسانی برای تبیین نابرابری‌های اجتماعی مطرح شده است. مفهومی که شامل نهادها، شبکه روابط، نگرش‌ها و ارزش‌هایی است که تعاملات مردم را هدایت می‌کند. (توسلی، ۱۳۷۴: ۴) به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی یک

شاخص ترکیبی است که شامل: میزان اعتماد فرد به دیگران، میزان تعامل اجتماعی فرد، میزان مشارکت اجتماعی فرد، میزان رعایت هنجارها و ارزش‌های اجتماعی فرد در یک گروه، سازمان و یا جامعه است. در این راستا شناسایی و تقویت سرمایه اجتماعی سبب افزایش سطح همکاری اعضا در گروه‌های اجتماعی و جامعه و از این طریق منجر به افزایش سطح ارتباطات، نظارت و کنترل در سطح نهادهای عمومی اجتماعی می‌شود. در نتیجه فاصله اجتماعی کاهش یافته و روابط افقی زیاد می‌شود. براین از نابرابری در توزیع فرصت‌ها و به‌طور کلی از احساس نابرابری افراد جامعه نسبت به یکدیگر می‌کاهد. همچنین افزایش سرمایه اجتماعی مسبب هدایت مدیران در اداره سیستم‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مختلف به ویژه نهادهای اجتماعی و فرهنگی می‌شود و سیاست‌گذاری‌های نابرابرانه رو به تقلیل می‌رود. از طرف دیگر با توجه به شعار عدالت محوری و حذف نابرابری‌های اجتماعی در برنامه‌ریزی‌های دولت حتی اگر از بین دو نوع سیستم اقتصادی اقتصاد بازار و اقتصاد عدالت محور به سمت اقتصاد بازار هم برویم تا پس از یک دره محرومیت از توزیع عادلانه و افزایش درآمد کلی ملی بر اساس قاعده اثرات پایدار بوده، عدالت در جامعه برقرار شود، موفقیت این فرایند در گروه افزایش سرمایه اجتماعی و عناصر کلیدی آن است تا طبقه بالای جامعه ترغیب و تشویق به تعادل اجتماعی بیشتر با طبقه پایین جامعه شده و خودشان به کاهش نابرابری‌ها مبادرت ورزند. با توجه به آمارهای موجود نابرابری‌ها در کشور تشدید شده است. درواقع افزایش رشد اقتصادی در سال‌های اخیر همراه با توزیع متوازن نبوده است. جدا از احساس تبعیضی که در طبقات فرودست شکل گرفته، اعداد و ارقام نیز وجود نابرابری در جامعه را تأیید می‌کنند، به‌طوری که براساس گزارش سازمان توسعه و عمران ملل متحد نیمی از مصرف در اختیار ۲۰٪ جمعیت

ایران است. بدین معنا که مصرف دو دهک بالای درآمدی کشور معادل هشت دهک دیگر است. با مراجعه به آمار ضریب جینی هم به عنوان یکی از شاخص‌های تحلیل توزیع درآمد همین نتایج به دست می‌آید. این ضریب که شرایط کلی توزیع را نشان می‌دهد، هرچه به یک نزدیک‌تر شود نشان‌دهنده نابرابری بیشتر است. به‌هرروی آمارهای مختلف افزایش نابرابری در کشور را تأیید می‌کند به گونه‌ای که ضریب جینی در سال ۱۳۸۶ بدترین حالت یعنی ۵۱٪ بوده و در سال‌های پس از انقلاب از ۴۳٪ پایین‌تر نرفته است و این اصلاً رضایت‌بخش نبوده و پیامدهای منفی چون نابرابری جاری در این اجتماعی را به همراه دارد (مهاجری، ۱۳۸۴: ۱۸).

مطالب این کتاب برپایه گزاره‌های نظری نابرابری و سرمایه اجتماعی است. هر یک از فصول کتاب مبحثی در مورد نابرابری و سرمایه اجتماعی را دنبال می‌کند. تقریباً هر فصل را کتاب برگرفته از تحقیق تجربی نویسندگان در سال ۱۳۸۶ است که به‌استفاده از روش کمی صورت گرفته است. اگرچه اطلاعات میدانی مورد استفاده در تدوین این فصول عموماً مربوط به نمونه‌های معرف در شهر اصفهان است، لیکن برای تعمیم‌پذیری بیشتر به فراخور از اطلاعات پیمایش‌های مختلف بهره گرفته شده است.